

LASSÚ CIVILIZÁLÓDÁS

Balázs Zoltán

(egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem)

Szabó Máté alaptézise, hogy a magyar civil társadalom az elmúlt húsz év minden eredménye dacára sem tudja még azt a teljesítményt nyújtani, amit a nyugati civil társadalmak. A kívánatos teljesítmény a gondoskodó állammal szembeni ellenállás, az önszerveződés, a gondolkodási és cselekvési autonómia, a különféle szervezetekben való aktív részvétel volna, s mindez kiegyesülne bizonyos nem közvetlenül politikai, ám nem is „civil,” viszont ártalmas társadalmi tevékenységek hatékony kiszűrésével (szélsőséges mozgalmak, piramisjátékok, hideg vagy forró polgárháború stb.). Az elmaradásban persze nincs semmi meglepő, hiszen a szerző által idézett és valóban közismert Dahrendorf-féle aforizma szerint legalább hatvan év, mire a remélt képességekkel rendelkező civil társadalom kialakul.

A szerző néhány konkrét fölvetést is tesz, a civil társadalom megerősödésének támogatására szolgáló intézményrendszer egyes elemeinek újragondolását sürgetve. Így az szja egyszázalékos rendszerének lassú átalakítását ajánlja, ha jól értem, a bővítés és az állami közreműködéstől való függetlenedés irányába; továbbá a Nemzeti Civil Alap jelenlegi korporatív működését legitimációs szempontból problematikusnak tartja, bár átalakítását közvetlenül nem javasolja, mivel az NCA az előbbi javaslat elfogadása esetén véleménye szerint úgyis fölöslegessé válik. A civil társadalom állam által közvetített támogatása ugyanis célellentétes eszköz, s a képviseleti demokrácia logikájával sem egyeztethető össze.

A bírálattal alapvetően egyetértek. Aligha nevezhető valóban civilnek a szó szokásos értelme szerint az olyan tevékenység, amelyet gyakorlatilag kizárólag a központi vagy a helyi költségvetésből finanszíroznak, elvileg ugyan transzparens módon, a gyakorlatban azonban meglehetősen önkényesen, tehát a végső döntést meghozó (rendszerint politikus) szubjektív ízlését és érdekét kiszolgálva. A tevékenység önmagában persze „civil,” azaz elvileg sem az anyagi, sem a politikai haszonnal nem áll összefüggésben, de minden érintett tisztában van vele, hogy ezek a szempontok – s különösen az utóbbi – maszszívan jelen vannak. A vitaindító az állami szerepvállalás, a paternalizmus káros voltát hangsúlyozza, a magam részéről inkább a politikai érdekeltséggel való összefonódásból eredő veszélyeket emelném ki. Természetesen a politikai és a civil társadalom elválasztása sem elvi, sem gyakorlati téren nem oldható meg vegytisztán, sőt, ez nem is kívánatos. A civil tevékenység éppúgy a köz-

ügyekre irányul, mint a politikai; a politikai vitakultúrát a civil normák befolyásolják, a civil tevékenységek hatékony végzése pedig föltételezi a mindenki által osztott politikai lojalitást. Amikor azonban egy érdekvédő tevékenység (akár valamilyen ügyre irányulva, akár valamilyen általános – pl. városvédő – témára koncentrálva) nyilvánvalóan csupán egy helyi, regionális vagy országos (testületi, közgyűlési, országgyűlési) többség, befolyásos politikus döntése alapján megítélt forrásból folyik, s amelynek során valamilyen politikai elköteleződés kiszolgálása zajlik, akkor nem pusztán az adott tevékenység civil jellege, hanem hitele is megkérdőjeleződik. Az említett egyszázalékos támogatással kapcsolatban minden bizonnyal immár sokak dilemmája, hogy gyakran éppen a vonzó célokat kitűző és az adott támogatás hatékony fölhasználását garantálni képesnek látszó, tehát elég nagy és stabil szervezetek (alapítványok, egyesületek) látszanak a fenti szempontból a leggyanúsabbnak, így a támogatásra érdemtelennek. Az a megoldás pedig, hogy helyettük a legközelebbi „kis-alapítványt” támogassuk, a gyakorlatban egyszerűen azt jelenti, hogy a gyermek óvodáját, iskoláját, fejlesztő-gyógyító intézményét, egyetemét, kollégiumát támogatjuk, lényegében önmagunk számára téve olcsóbbá a nyári táborozást, kirándulást, ballagást, eszközbeszerzést, sportot, miegyebet. Ez viszont az anyagi érdekeltség dominanciája miatt nem nevezhető valódi civil tevékenységnek. A tanulság tehát az, hogy a jelenlegi támogatási rendszer vagy a közvetlen anyagi haszonszerzés (önmagunk számára), vagy a politikai haszonszerzés logikáját erősíti, az utóbbi években szemmel láthatóan egyre erőteljesebben.

A civil szervezetek szokásos jogi formáinak – egyesületek, alapítványok – manapság talán nem ritkábban van kellemetlen melléköngéje, mint fontos közjogi intézményeknek (parlament, képviselő-testületek), hivatásoknak-szerepeknek (politikus, köztisztviselő, vállalkozó), illetve gazdasági szervezeteknek (nagyvállalatok, bankok). Ha ez így van, akkor minden bizonnyal szoros összefüggésben áll az előbbi problémákkal. De összefügg a többi szervezetet, hivatást érintő problémákkal is, s ezeknek van egy föltűnő közös vonásuk. Ez pedig nem más, mint a fogalmi elcsúszás. Ha ma Magyarországon valaki „rokkantnyugdíjas,” akkor jó eséllyel föltételezhető, hogy teljes erőbedobással dolgozik a feketegazdaságban, napi nyolc órában. Ha valaki „vállalkozó,” akkor az legalább akkora eséllyel jelent álcázott alkalmazotti viszonyt, mint valódi vállalkozást, ráadásul a „valódi” vállalkozáshoz sem tapad túl erősen a kreativitás, a szervezőképesség, az invenció, a hatékonyság, a tehetség, a szorgalom és a hasonló erények. Ha valaki valamilyen „civil szervezetben” tevékenkedik, netán „van neki” egy alapítványa vagy hasonlója, akkor az meglehetősen valószínűséggel azt jelenti, hogy közpénzek kreatív megszerzésében és elköltesésében szerzett komoly tapasztalatokat, klasszikus „fund raising” tapasztalatai azonban aligha vannak (s a mondottak értelmében nem is igen lehetnek). Az ilyen és hasonló, az élet számos más területén is megfigyelhető fogalmi elcsúszásnak persze igen komoly tradíciója van Magyarországon; a Szabó Máté

által is említett előző rendszerbéli szocializáció efféle hatásait sokan szóvá is tették már. A szavak mást jelentenek, mint egykor, illetve mint a szótár szerint. A szavak persze állandóan fölvesznek és leadnak bizonyos árnyalatokat, de vannak foglmaink, amelyek jelentését nem lehet minden további nélkül tartósan eltolni a klasszikus, sokféleképpen megtámogatott és más fogalmakkal, dolgokkal kellő összefüggésbe hozott jelentéstől. Ha a „polgárság” huzamosabb ideig a reakció, a hanyatlás, a dekadencia, az önzés, a szellemi és ideológiai tévelygés szinonimájaként szerepel, akkor pusztá politikai rehabilitációjával, vagy akár merészen közvetlen eszményként történő megfogalmazásával még nem leszünk képesek a rákent negatív konnotációktól megszabadulni. Hiába pozitív hőse a kapitalizmusnak a vállalkozó, aki mások és saját tőkéjét merészen kockáztatva, felelősséget és kalandot vállalva igyekszik újat teremteni, ha évtizedes – sőt, évszázados – irodalmi és ideológiai hagyomány igyekszik belőle megalkotni a szédelő, a kizsákmányoló, a haszonleső, az érzéketlen és kegyetlen kalandor archetípusát. Erre az utóbbi években egyrészt a törvényen kívüli akciók iránti készség, másrészt a kényszerhelyzet nem kevésbé lehangoló és taszító vonásai is ráakódtak. Hiába festjük le a polgárt mint citoyent – a civil társadalom öntudatos tagját – a bevezetőben fölvezetett színekkel (felelősség, függetlenség, részvétel, biztos közéleti ítélőképesség), ha a többség vagy élehetetlen, vagy nagyon is szemfüles, de alapvetően megélhetésért vagy befolyásszerzésért, esetleg hiúságból tevékenykedő figurát lát benne.

Ezek a torzulások persze mintaként is meggyökereznek. Vállalkozni az fog,

Az egyik a nyilvánosságban megjelenő „civil,” azaz nem, vagy csak félig-meddig profitorientált és professzionális orgánusok sora. Itt természetesen az internetes szerveződések viszik a prímet, a legkülönbözőbb formákban, ám egyre többször másodlagosan megjelenve a professzionális médiában is, amely gyakran komoly érdeklődést tanúsít irántuk. Ezek a szerveződések – honlapok, blogok, fórumok – ma valószínűleg már döntő mértékben átvették az érdemi politikai és közéleti viták szervezésének és lefolytatásának a szerepét is (pl. a pártoktól, egyesületektől, „szalonoktól,” napi- és hetilapoktól), aláhúзва annak fontosságát, amit a politikai és a civil szféra elkerülhetetlen, sőt, kívánatos összefonódásáról is írtam.

A másik a településekhez kötődő civil szervezetek olykor látványosan eredményes tevékenysége. Ez a megélénkülő érdeklődés valószínűleg szorosan összefügg az uniótól érkező fejlesztési források megnövekedésével, s így a legkevésbé sem mentes a visszaélések lehetőségeitől. Ugyanakkor az értelmes és valóban közös (pl. a városvezetéssel, képviselőkkel, közigazgatással együtt végzett) tervezésre is bőven ad lehetőséget, amellyel számos városban, községben a civil szervezetek érdemben élnek is.

A harmadik említendő – részben sikeres – típusba egyes funkcionális civil szervezetek tartoznak. Vannak olyan tevékenységformák, amelyek mögül eltűnt vagy csupán kis területre koncentrálódik a közvetlen vagy közvetett (pl. állami vállalatokon keresztül) állami támogatás: ide tartoznak egyes sportágak, amelyekben az élsport „alatti” szint túlélését javarészt a résztvevők és szurkolóik biztosítják, nem is föltétlenül közvetlen pénztámogatással. S vannak olyan funkciók, amelyeket korábban sem az állam látott el, vagy mert nem is léteztek, vagy mert soha nem volt erre megfelelő eszköze. Az előbbibe tartozhatnak a helyi szintű közrendvédelmet segítő szervezetek, „monitorozó” (jogvédelmet, fogyasztóvédelmet ellátó, közszolgáltatásokat ellenőrző) szervezetek. Az utóbbiba pedig egyes egészségügyi-szociális szervezetek, pl. a korai fejlesztés, karitatív szolgáltatások stb. terén.

A sor még vélhetően folytatható volna, de ennyi példa is elegendő ahhoz, hogy a korábbi borúlátó értékelést kiegyensúlyozzam. Összességében úgy vé-

k9(v)7oay ajeo

zetgk(ig)210.9(e)97.8(n)9-.4((mé)-8.9(l)--6.1(y)9-.4(ég)-15.1(s)-9.4 n